

ELINOR OSTROM

WYBORY I DECYZJE INDYWIDUALNE A WYBORY I DECYZJE ZBIOROWE – JAK UNIKAĆ DYLEMATÓW SPOŁECZNYCH?

Piotr Chmielewski
Akademia Leona Koźmińskiego

Ukoronowaniem naukowej kariery, niezwykle aktywnego i produktywnego życia intelektualnego Elinor Claire Ostrom – znanej w środowisku jako Lin Ostrom – było przyznanie jej w 2009 roku Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii, „za ekonomiczną analizę zarządzania, w szczególności wspólnymi zasobami”. Nagrodę Nobla w ekonomii po raz pierwszy (i do tej pory jedyny) otrzymała kobieta. Zdobyła ją wraz z Olivierem E. Williamsonem, a przeznaczyła na stypendia naukowe i rozwój wiedzy.

Nagrodę Nobla poprzedziło wiele innych nagród, zaszczytów i wyróżnień przyznawanych jej w ostatniej dekadzie XX i pierwszej dekadzie XXI wieku. Lin była nagradzana przede wszystkim za osiągnięcia w dziedzinie ekonomii politycznej i nauk politycznych. Spośród licznych wyróżnień i nagród wymienić trzeba przede wszystkim Frank E. Seidman Distinguished Award in Political Economy (1997). Ta prestiżowa nagroda jest znana głównie w środowisku ekonomistów. Prawie wszyscy jej laureaci dostali również Nagrody Nobla. W 2004 roku Lin została wyróżniona John J. Carty Award przyznawaną jej przez Amerykańską Akademię Nauk, której była członkiem. Jest to niezwykle prestiżowa nagroda, chociaż mało znana. Przyznaje się ją, od 1932 roku, za wybitny wkład do rozwoju nauki. Do tej pory otrzymało ją około trzydziestu uczonych z wszystkich dziedzin nauki. W gronie tym tylko dwie osoby reprezentują nauki społeczne. Jedną z nich jest Elinor Ostrom.¹

W drugiej połowie lat 90. Lin pełniła rolę prezydenta American Political Science Association, a w latach 1982-1984 prezydenta Public Choice Society. Wszystkie osiągnięcia Lin Ostrom były efektem interdyscyplinarnego podejścia nowego instytucjonalizmu do problemów działań zbiorowych. Podejście to ewoluowało inkorporując dorobek wielu dyscyplin naukowych z biologią i psychologią ewolucyjną łącznie.

¹ Za uwagi do tekstu dziękuję profesorowi Markowi Kamińskiemu z University of California, Irvine i profesorowi Piotrowi Świstakowi z University of Maryland.

Było efektem przyjętego ogólnego założenia o złożoności (wielopoziomowości) i różnorodności świata, w którym swe problemy rozwiązują istoty ludzkie.

Lin i Vincent Ostromowie

Nie sposób opisać sylwetki naukowej, życia i osiągnięć Lin Ostrom bez udziału jej męża Vincenta Ostroma. Zależność działała oczywiście w obie strony, ale to Vincent na początku ich badawczo-naukowej współpracy, jako opiekun naukowy i mentor Lin, wywarł znaczący wpływ na jej zainteresowania badawcze i skierował na drogę, tak owocnych – jak się okazało – rozwiązań problemów badawczych i osiągnięć w sferze teorii. Podróż tę – trwała ona ponad pół wieku – odbywali przez cały czas razem, aż do śmierci obojga niemal w tym samym czasie. Lin i Vincent tworzyli unikatową intelektualną molekułę. Ilość energii poznawczej, która powstawała w rezultacie ich relacji, była przetwarzana na świecące jaskrawym blaskiem prace stanowiące przełomowe punkty na mapie teorii nauk społecznych. Prace ich są kluczowymi pozycjami w literaturze nowego instytucjonalizmu w naukach społecznych.

Vincent skupiał swą uwagę na filozofii społecznej i politycznej, roli zasad konstytucyjnych w tworzeniu efektywnych instytucjonalnie systemów politycznych i administracyjnych, relacji państwo-społeczeństwo, teorii wyboru publicznego (publiczne a prywatne), dóbr publicznych jako wariantu wspólnych zasobów. Jako znawca amerykańskiego federalizmu i jego tradycji przywoływał w naukach społecznych i humanistycznych (historia, językoznawstwo) myślenie w kategoriach instytucjonalnych, współtworząc tym samym podejście nowego instytucjonalizmu. Projektowanie i budowanie instytucji przez istoty ludzkie określał mianem rzemiosła na granicy sztuki (*artisanship*). Akcentował fakt, iż reguły instytucjonalne stanowią podstawę wszystkich organizacji, a więc *istoty ludzkie są zarówno „materią”, jak i „twórcami” (artificers) organizacji. (...) Organizacje są zatem artefaktami, które zawierają swych własnych rzemieślników (artisans)*². Konsekwencje tego stanu rzeczy mogą być pozytywne lub negatywne, a bywa, że bardzo niebezpieczne. Wszystko zależy od wytworzonych reguł instytucjonalnych.

Lin z kolei swą uwagę kierowała przede wszystkim na poziom instytucjonalnych zasad operacyjnych określających funkcjonowanie puli wspólnych zasobów (*common-pool resources – CPR*), a także na relacje tych reguł z zasadami poziomu wyboru zbiorowego oraz konstytucyjnego.³ Postrzegala instytucjonalne układy poprzez: natu-

² Ostrom, V. 1980. *Artisanship and Artifact*. „Public Administration Review” Vol. 40 (No. 4): s. 310.

³ Kiser, L. and E. Ostrom. 1982. „Three Worlds of Action. A Methatheoretical Synthesis of Institutional Approaches”. W: *Strategies of Political Inquiry*, E. Ostrom (ed.), s. 179-222. Beverly Hills/London/ New Delhi: Sage Publications.

rę dóbr i działań z nimi związanych; rolę reguł umożliwiających zarządzanie zasobami i kierowanie działaniami ludzi z nich korzystających; oraz pozycje jakie zajmują i role jakie pełnią użytkownicy określonych zasobów. Interesowała ją teoria wyboru racjonalnego, którą produktywnie zmodyfikowała. Dla określenia procesów projektowania i budowania instytucji używała określenia analogicznego do *artisanship*. Mówiła o stwarzaniu instytucji (*crafting institutions* i/lub *craftsmanship*). Badając i analizując projektowanie instytucji na poziomie lokalnym, Ostrom – w *Przedmowie* (s. X) do jednej ze swych prac pisała: *Termin „tworzenie instytucji” (crafting) kładzie nacisk na umiejętności rzemieślnika (artisanship) związane z obmyśleniem instytucji, które zarówno odpowiadają unikatowym kombinacjom zmiennych obecnych w każdym systemie, jak i mogą dostosowywać się w czasie do zmian występujących w obrębie tych zmiennych. Bezpośrednie powiązanie w tym procesie użytkowników i dostawców dóbr i usług pomaga zagwarantować istnienie instytucji, które są dobrze dopasowane do konkretnego fizycznego, ekonomicznego i kulturowego środowiska każdego systemu*⁴.

Dla Ostromów instytucje są projektowane i budowane przez ludzi, a następnie ograniczają lub pobudzają ludzi do określonych działań, wpływają na podejmowane przez nich decyzje i dokonywane wybory. Dlatego instytucje są tak ważne. To ogólne założenie, swoisty punkt wyjścia, leży u podstaw wszystkich ich badań, analiz i rozważań teoretycznych.

Ostromowie wiedzieli też, co oznacza w praktyce *artisanship* czy *craftsmanship*, czyli mistrzowska umiejętność na granicy sztuki realizująca się w wymyślaniu różnych obiektów, ich projektowaniu, wykonaniu i właściwym użytkowaniu⁵. Świadczy o tym zaprojektowany przez nich gościnny i funkcjonalny dom leżący w uroczym miejscu na obrzeżach Bloomington na zboczu doliny porosłej pięknym lasem. A w domu szereg sprzętów wykonanych własnoręcznie, spośród których przyciągał wzrok duży, funkcjonalny i elegancki, wykonany samodzielnie przez gospodarzy, stół z czereśniowego drzewa. Ostromowie posiadali też unikatowy zbiór indiańskich plecionek będących doskonałą ilustracją związku rzemiosła i sztuki.

Droga naukowa Lin Ostrom

Elinor Claire Awan urodziła się 7 sierpnia 1933 roku w Los Angeles i jak twierdziła dorastała w okresie wielkiego kryzysu. Uczęszczała do Beverly Hills High School, gdzie była członkiem grupy dyskusyjnej prowadzącej debaty o istotnych problemach

⁴ Ostrom, E. 1992. *Crafting Institutions for Self-Governing Irrigation Systems*. San Francisco, California: ICS PRESS.

⁵ ROGET'S II. *The New Thesaurus*. 1988. Boston: Houghton Mifflin Company – na s. 58 przy rzeczowniku *art* podaje następujące synonimy: *craft, expertise, knack* (talent, sztuka robienia czegoś), *know-how* i *technique*.

społecznych. Po maturze w 1951 roku podjęła studia na Wydziale Nauk Politycznych Uniwersytetu Kalifornijskiego w Los Angeles (UCLA), gdzie otrzymała dyplom licencjata z wyróżnieniem w 1954 roku. W 1962 roku uzyskała dyplom magistra nauk politycznych, a w 1965 tytuł doktora nauk politycznych (oba stopnie zrobione w UCLA). Aby zdobyć fundusze na opłacenie studiów, pracowała dorywczo, pełniąc różne role w bibliotece, księgarni, sklepach z wyprzedazą. Była sekretarką, a nawet, jak zwykle w przypadku Lin, jako pierwsza kobieta osiągnęła w dużej firmie pozycję Assistant Personel Manager. W trakcie studiów wybierała różne przedmioty z zakresu szeroko rozumianych nauk społecznych. Interesowała się szczególnie ekonomią, ale ponieważ nie uczęszczała na zajęcia z matematyki w czasie studiów licencjackich, nie mogła podjąć studiów magisterskich z ekonomii. Braki z matematyki szybko uzupełniła, co widać w jej badaniach empirycznych, eksperymentach laboratoryjnych, tworzonych modelach i budowanej teorii.

W 1963 roku Elinor Awan poślubiła profesora nauk politycznych Vincenta Ostroma, który w 1965 roku uzyskał stanowisko profesora (*full professor*) Indiana University w Bloomington. Vincent Ostrom był uznanym badaczem wspólnych zasobów wodnych Kalifornii, różnych problemów związanych z zarządzaniem i administrowaniem dobrami i usługami publicznymi w aglomeracjach wielkomiejskich (np. policją i innymi systemami usług), analitykiem amerykańskiego federalizmu i zwolennikiem (co wynikało z prowadzonych badań) policentrycznego systemu politycznego sprzyjającego społecznej samorządności i samoorganizacji⁶. Policentryczne rozwiązania problemów porządku społecznego stały się dla Lin optymalnym rozwiązaniem instytucjonalnym, tak jak zostały one sformułowane przez Vincenta i jego kolegów.⁷

Przygotowując pracę magisterską, Lin była członkiem zespołu badawczego zasobów wodnych w pld. Kalifornii. Realizowane badanie – Lin badała podziemne zasoby wodne tzw. Zachodniego Basenu rozciągającego się wzdłuż wybrzeża Pacyfiku – opierało się na wypracowanym przez Vincenta Ostroma podejściu teoretycznym.

⁶ Policentryczne podejście do porządku społecznego Vincenta Ostroma powstało niezależnie od koncepcji policentryzmu w ujęciu Michaela Polanyi'ego czy Stanisława Ossowskiego.

⁷ W znanej pracy – Ostrom, V. 1994. *Federalizm amerykański. Tworzenie społeczeństwa samorządowego*. Warszawa-Olsztyn: Polskie Towarzystwo Psychologiczne – czytamy (s. 202-204): *na policentryczny system polityczny składa się: (1) wiele autonomicznych, formalnie niezależnych od siebie ośrodków, (2) w swym działaniu biorących pod uwagę interes innych, (3) poprzez procesy kooperacji, rywalizacji, konfliktu i rozwiązywania konfliktu. (...), rozwiązywanie konfliktu nie musi zależeć od „mechanizmów centralnych”. Istnieją także niecentralne mechanizmy rozwiązywania konfliktu. (...) Autonomiczny charakter systemów policentrycznych implikuje zdolności samoorganizacyjne. Wiele autonomicznych elementów czy ośrodków stara się raczej uporządkować relacje wzajemne niż swoje odniesienie do pewnej władzy zewnętrznej. Samoorganizujące się systemy stają się demokratycznymi systemami samorządowymi. (...) W teorii porządków policentrycznych (...) podstawową jednostką analizy są indywidualne osoby. To jednostki, obdarzone uprawnieniami i zaufaniem społecznym, zajmują pozycje związane z podejmowaniem decyzji w imieniu innych, których interesy reprezentują. Firmy, ośrodki rządu, agencje rządowe, ciała ustawodawcze, partie polityczne, sądy oraz państwa mogą stać się jednostkami prowadzonej na szeroką skalę analizy. Społeczeństwa widziane są zatem jako złożone systemy zróżnicowanych stowarzyszeń, powstających w ramach i pomiędzy ośrodkami rządu.*

Badania nad zasobami wodnymi wiążące problemy ekonomii i nauk politycznych, odwołujące się do koncepcji policentryzmu, instytucjonalnych reguł kooperacji użytkowników zasobu oraz zagrożeń związanych z nadmiernym ich eksploataowaniem były, jak przyznawała potem Lin, najbardziej znaczącym doświadczeniem kształtującym jej postawę naukową. Było to w gruncie rzeczy pierwsze podejście Lin do badania CPR – puli wspólnych zasobów (*common-pool resources*) i sposobów zarządzania nimi, z czego nie zdawała sobie jeszcze wtedy w pełni sprawy.

Po przeniesieniu się do Bloomington Ostromowie kontynuowali badania nad działaniami policji oraz innymi usługami publicznymi, przede wszystkim w miastach amerykańskich. Wyniki badań wskazywały na istnienie różnych układów instytucjonalno-organizacyjnych dla zapewnienia usług i dóbr publicznych oraz analizowały ich efektywność. Ogólny wniosek płynący z badań podważał powszechne przekonanie o celowości reformy policji zgodnie z ekonomią skali. Podobnie badania nad innymi miejskimi usługami zapewnianymi przez publiczne i prywatne agencje przemawiały na rzecz różnorodnych rozwiązań, wynikających ze specyfiki lokalnej, które stawiały pod znakiem zapytania dążenie do centralizacji i hierarchizacji układów jako panaceum przeciw chaosowi.

W 1973 roku Ostromowie powołali do życia Workshop in Political Theory and Policy Analysis (nazwę wymyślił Vincent) będący centrum badawczym odwołującym się do wypracowanej wcześniej filozofii i wizji nauk społecznych. Nazwanie centrum badawczego warsztatem (*workshop*) oznaczało, iż nauka to nic innego jak forma rzemiosła bliska sztuce (*artisanship*). Poza kontynuacją wcześniejszych badań nad usługami sfery publicznej podejmowano badania nad zasobami leśnymi, efektywnością systemów irygacyjnych i układami instytucjonalnymi funkcjonującymi głównie na poziomie lokalnym⁸.

Centrum stało się ośrodkiem badań i współpracy przedstawicieli różnych dyscyplin nauk społecznych (ekonomii, nauk politycznych, antropologii, socjologii, psychologii, prawa i administracji, językoznawstwa). Współpraca ta miała charakter międzynarodowy i w „warsztacie” współpracowali ze sobą przedstawiciele różnych dyscyplin, przybywający do Bloomington ze wszystkich kontynentów. W ten sposób wymieniano i gromadzono wiedzę na temat różnych układów instytucjonalnych funkcjonujących w różny sposób w rozmaitych ekologicznych, ekonomicznych, politycznych, społeczno-kulturowych systemach, które wraz z kontekstem historycznym wywierały wpływ na ludzkie działania i ich rezultaty. Wymiana ludzi i towarzyszących im idei niosła ze sobą dla członków Workshopu interesujące i inspirujące konse-

⁸ Zob. np. Ostrom, E. (ed). 1976. *The Delivery of Urban Services. Outcomes of Change*. Beverly Hills/London: SAGE PUBLICATIONS; Ostrom, E., R.B. Park, G.P. Whitaker. 1978. *Patterns of Metropolitan Policing*. Cambridge, Massachusetts: Ballinger Publishing Company; Ostrom, V.R. Bish, E. Ostrom. 1988. *Local Government in the United States*. San Francisco, California: ICS Press.

kwencji poznawcze. W trakcie współpracy okazywało się, iż istnieją wyraźne różnice dyscyplinarne jeżeli chodzi o zaplecze teoretyczne oraz stosowane metody, techniki i narzędzia badawcze. Co więcej, istnieje także ogromna ilość różnorodnych badań empirycznych i zebranych, acz nieuporządkowanych danych.

W 1986 roku The National Research Council powołała komisję w celu dokonania przeglądu badań poświęconych wspólnym zasobom. Lin Ostrom brała aktywny udział w tym przedsięwzięciu. Z kolei na początku lat 90. rozpoczął działalność, zainicjowany przez FAO, międzynarodowy program badawczy ONZ *Forest, Trees and People* na temat stanu lasów w wielu miejscach kuli ziemskiej i sposobów zarządzania nimi⁹. Aktywne działania Lin stworzyły międzynarodową sieć współpracy badaczy zainteresowanych stanem lasów w ich krajach i szeroko rozumianymi planami i działaniami na rzecz ich zachowania i ochrony przez różne agendy podejmujące decyzje i wywierające wpływ na działania w tej sferze (*policy*).

Liczba prac Lin Ostrom poświęconych problematyce wspólnych zasobów jest, gdy idzie o ich liczbę i jakość, wyjątkowa. Prowadziła własne badania empiryczne, wspomagała badaczy w wielu krajach. Jej współpraca z kolegami krajowymi i zagranicznymi owocowała ważnymi publikacjami. Była zapraszana do wielu krajów, w których dzieliła się z uczonymi swoją wiedzą. Jak sama przyznawała, wysoko ceniła sobie współpracę z niemieckimi uczonymi i dłuższe pobyty na Uniwersytecie Bielefeld (1981/82 i 1988/89). Stąd datują się bliskie związki Workshopu z Centrum Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Bielefeld oraz przyjaźń i współpraca Ostromów z Reinhardem Seltenem, laureatem Nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii w 1994 roku za wkład w teorię gier.

Elinor Ostrom była profesorem nauk politycznych na Indiana University w Bloomington (Arthur F. Bentley Professor of Political Science) oraz współzałożycielką i współdyrektorką (wraz z Vincentem Ostromem) tamtejszego Workshop in Political Theory and Policy Analysis. Aktywnie działała w Centrum Badań Instytucji, Ludności i Zmiany Środowiskowej (Center for the Study of Institutions, Population, and Environmental Change - CIPEC) na Indiana University. Tworzyła instytucjonalne podstawy nowych organizacji także poza Bloomington. Była, na przykład, założycielem i członkiem zarządu Centrum Badania Instytucjonalnej Różnorodności (Center for the Study of Institutional Diversity) na Arizona State University w Tempe. Występowała w charakterze eksperta w wielu organizacjach społecznych i pomocowych¹⁰. Przez cały czas pracowała efektywnie nad teorią instytucjonalną, modyfikując i ak-

⁹ Wtedy ukazała się najbardziej znana praca, czyniąca z Lin lidera teorii i badań wspólnych zasobów: Ostrom, E. 1990. *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press. Wydanie polskie: Ostrom, E. 2013. *Dysponowanie wspólnymi zasobami*. Tłum. Zofia Wiankowska-Ładyka. Wstęp do wydania polskiego – Leszek Balcerowicz. Warszawa: Wolters Kluwer.

¹⁰ Zob. np. Gibson, C., K. Anderson, E. Ostrom, and S. Shivakumar. 2005. *The Samaritan's Dilemma: The Political Economy of Development Aid*. Oxford: Oxford University Press.

tualizując jej kształt w wyniku analiz teorii różnych dyscyplin nauk społecznych, wymiany intelektualnej z przedstawicielami różnych odmian nowego instytucjonalizmu oraz ciągłych kontaktów z empirią i praktyką, głównymi weryfikatorami analiz teoretycznych. Dzięki wysiłkom intelektualnym i organizacyjnym Lin Ostrom mówi się obecnie w literaturze nauk społecznych o Szkole Bloomington – zbudowanej na fundamentach Workshopu, podejmującej nowe problemy instytucjonalnej analizy i rozwoju. Idzie tu o tzw. trwały rozwój instytucji działających na rzecz dobrostanu społecznego, instytucji adaptujących się do gwałtownych zmian współczesnego świata.

Aktywne naukowo życie Lin prowadziła nawet po zdiagnozowaniu w 2011 roku groźnej choroby nowotworowej. Mimo jej ciężkiego przebiegu pracowała do ostatniej chwili. Elinor Ostrom zmarła nad ranem 12 czerwca 2012 roku. Kilka miesięcy przed jej śmiercią magazyn *Time* zaliczył Lin Ostrom do „100 najbardziej wpływowych ludzi na świecie”. Siedemnaście dni po śmierci ukochanej żony Vincent Ostrom podążył jej śladem.

Teoria, empiria, praktyka i procesy integracji nauki

Świat człowieka – poczynając od biologicznych i społeczno-kulturowych cech jednostki ludzkiej, a na globalnym systemie światowym kończąc – jest, zdaniem Ostrom, zbyt złożony, różnorodny i zróżnicowany, by nauki społeczne w celu jego zrozumienia odwoływały się do uniwersalnych i jednostronnych wyjaśnień. Dlatego tak ważne jest podejście interdyscyplinarne, tworzone wspólnym wysiłkiem reprezentantów wielu dyscyplin naukowych. Ten ogólny wniosek Lin Ostrom na początku swej drogi naukowej formułowała w stosunku do teorii ekonomicznych i politycznych. Nie zgadzała się z oferowanymi teoriami i modelami, już to operującymi uproszczoną wizją człowieka, już to redukującymi działania ludzkie do prostej dychotomii – rynek i państwo.

Badania Ostrom nad dobrami publicznymi oraz innymi lokalnymi usługami, wzmacniane koncepcją policentryzmu i związaną z nią samoorganizacją i samorządnością społeczną skłaniały do wniosku, że ani jeden, ani drugi układ instytucjonalno-organizacyjny nie jest w stanie wyjaśnić w pełni działania złożonych systemów ekonomicznych: ani problemów podejmowania decyzji i dokonywania wyborów przez jednostki ludzkie, ani problemów kolektywnego działania i związanych z nim dylematów społecznych. Potrzebna jest nowa interdyscyplinarna teoria tzw. nowego instytucjonalizmu.

Budując teorię nowego instytucjonalizmu (odwołującą się do teorii gier i wyboru racjonalnego), trzeba było dokonać kilku krytycznych modyfikacji teoretycznych. Pierwszą z nich było ograniczenie stosowności modelu *homo oeconomicus* tylko do

określonych sytuacji rynkowych. Drugą – wprowadzenie za Herbertem A. Simonem (Nagroda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych 1978) koncepcji „ograniczonej racjonalności” (*bounded rationality*). W konstrukcji swej wizji jednostki ludzkiej Ostrom odwoływała się też do koncepcji „racjonalnych głupców” Amartya K. Sena (Nagroda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych 1998). Model człowieka proponowany przez Lin wyjaśniał ludzkie wybory w zależności od szeregu różnych czynników tworzących kontekst działania. Była to w gruncie rzeczy modyfikacja konwencjonalnej teorii zbiorowego działania budowanej przez Olsona czy Hardina o wymiar działań związanych z normami społecznymi, ich tworzeniem w procesach wymiany informacji i komunikacji oraz ich funkcjonowaniem.

Kolejnym krokiem modyfikującym istniejące koncepcje było wzbogacenie przez Ostromów¹¹ ogólnej klasyfikacji dóbr i usług. Do znanego podziału Paula Samuelsona (Nagroda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych 1970) na dobra prywatne i publiczne oraz wyróżnienia przez Jamesa Buchanana (Nagroda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych 1986) dóbr klubowych Ostromowie dodali jeszcze dobra tworzące tzw. pulę wspólnych zasobów (*common-pool resources* – CPR). Zmienili też kryteria klasyfikacji dóbr. Ich specyfika wynikała ze skrzyżowania charakteru wyłączenia (*exclusion*) innych z użytkowania danego dobra (łatwo, trudno) i stopnia ujmowalności (*subtractability*) jednostek danego dobra (niska, wysoka) w efekcie użytkowania lub konsumpcji danego typu dóbr. Ponadto uznali, że zamiast określenia dobra klubowe (*club goods*) lepiej mówić o dobrach, za użytkowanie których zainteresowani wnoszą opłatę (*toll goods*), ponieważ są one dostarczane przez małe prywatne i publiczne agencje. Dobra tworzące pulę wspólnych zasobów to dobra o trudnej wyłączności z korzystania i wysokiej ujmowalności z puli zasobów (*Exclusion Difficult, Subtractability High*).

W 1965 roku – kiedy Lin obroniła swą dysertację doktorską – ukazała się praca Mancura Olsona *Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*¹². Praca podejmowała problemy (zbiorowego działania i dóbr publicznych), którymi w praktyce badawczej zajmowali się Ostromowie i ich koledzy. Trzy lata potem Garrett Hardin w znanym artykule „The Tragedy of the Commons” przestrzegał przed niszczeniem wspólnych światowych zasobów, ilustrując ten ważny problem przykładem otwartego dla wszystkich pastwiska. Obie prace wzbogacały wnioski płynące z Dylematu Więźnia, niekooperacyjnej gry, której uczestnicy, działając racjonalnie i dokonując wyboru na rzecz własnych interesów osiągnęli wspólnie wynik gorszy dla nich od wyniku działań nieracjonalnych¹³. Wnioski płynące z tych prac, wiążących teorię gier

¹¹ Ostrom, V. and E. Ostrom. 1977. *Public Goods and Public Choices*, in E. S. Savas (ed.), *Alternatives for Delivering Public Services: Toward Improved Performance*. Boulder, Colorado: Westview Press.

¹² Wydanie polskie: Olson M. 2012. *Logika działania zbiorowego. Dobra publiczne i teoria grup*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.

¹³ Dylematy społeczne Lin Ostrom definiowała jako sytuacje zbiorowego działania, w których dążenie do maksymalizacji indywidualnych interesów (jednostki, grupy) prowadzi długofalowo do dewastujących dobro

z teorią racjonalnego wyboru przekonywały, że skoro ludzie dążą do maksymalizacji własnego interesu, to działania (jednostek i grup) na rzecz wspólnego celu nie będą nastawione na jego realizację. Dlatego autorzy ww. prac twierdzili, że dla rozwiązania dylematów społecznych powstających w wyniku „dezercji”, „jazdy na gapę” czy „uchylania się” od zobowiązań społecznych, na jednostkę winny zostać nałożone bodźce zewnętrzne implikujące pozytywne lub negatywne sankcje. W kwestii tej pomysłowość teoretyków ograniczała się do instytucjonalnych rozwiązań albo państwa (hierarchia, przymus, centralizacja) lub do prywatyzacji wspólnych zasobów (prawa własności, decentralizacja), czyli mechanizmu efektywnych rynków. Te ostatnie miały zapewnić dobra prywatne. Państwo z kolei dostarczało dóbr publicznych.

Inna wizja jednostki ludzkiej i roli instytucji organizujących w znacznym stopniu działania indywidualnych i zbiorowych podmiotów, która wynikała z rozważań teoretycznych i badań empirycznych prowadzonych w środowisku Workshopu, znalazła swój „paradygmatayczny” wyraz w ważnej, wydawanej wielokrotnie pracy Elinor Ostrom *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action* (1990). Autorka zakwestionowała w niej – uniwersalny w swym charakterze – model świata proponowany przede wszystkim przez Garreta Hardina i Mancura Olsona, w którym wszyscy ze wszystkimi grają w nakładające się wieloosobowe Dylematy Więźnia (DW). Wynik takiej gry miałby prowadzić do „tragedii wspólnych zasobów” zniszczonych prowadzeniem rabunkowej gospodarki. Analiza dużej liczby przypadków eksploatacji wspólnych zasobów wskazywała, iż rzeczywistość empiryczna CPR-ów odbiega od przewidywań Hardina i Olsona. Ludzie w sytuacjach, które posiadają strukturę DW, potrafią wprowadzić rozwiązania instytucjonalne zmieniające własności gry.

Ze skrupulatnych studiów rosnącej liczby systematycznych badań prowadzonych przez uczonych związanych z „nowym instytucjonalizmem” płynie znacząca nauka, że ważne są „instytucjonalne szczegóły”. Czy jakieś stany równowagi są, czy też nie są możliwe i czy równowaga lub jej brak polepszą sytuację jednostek z nią związanych (lub innych, na których z kolei jednostki te oddziałują) będzie zależało od konkretnych struktur instytucjonalnych. W najbardziej ogólnym sensie o wszystkich instytucjonalnych układach i porozumieniach (arrangements) można myśleć jako o szeroko rozumianej formie gier. Jako takie, konkretne dostępne opcje wyboru, następstwo tych opcji, informacja z nimi związana oraz odpowiednie nagrody i kary przypisane do różnych sekwencji ruchów mogą wszystkie zmieniać wzory osiągniętych wyników (Ostrom 1990: 22-23).

A zatem w ramach takich zmienionych gier ludzie nakładają na siebie ograniczenia i monitorują się nawzajem, co zmienia motywacje do kooperacji. W efekcie nowe gry mają w równowadze kooperację, a osiągnięte wyniki są lepsze od wyników osiągniętych

społeczne rezultatów. Prezentacji i analizie różnych dylematów zbiorowego działania wynikających z teorii gier i badań empirycznych Lin poświęca w swych pracach dużo uwagi.

poprzez wybór strategii dominujących w DW. Wielkim osiągnięciem Ostrom było pokazanie, że taka pomysłowa inżynieria instytucjonalna jest częsta w świecie CPR-ów, a „tragedia wspólnych zasobów” w żadnym wypadku nie może być uważana za normę.

Zdaniem współczesnych przedstawicieli teorii wyboru racjonalnego i teorii gier, zaliczanych w literaturze przedmiotu do instytucjonalizmu wyboru racjonalnego, pozabawienie przez Elinor Ostrom waloru uniwersalności teorii Olsona i Hardina wraz ze wskazaniem na kluczową rolę instytucji było ważną przesłanką jej dalszych osiągnięć naukowych. Nagroda Nobla wymagała jeszcze dodatkowych badań i koncepcji związanych z „ekonomiczną analizą zarządzania wspólnymi zasobami”.

Struktura motywacyjna istot ludzkich, twierdzi Ostrom, jest dużo bardziej złożona niż zakładają różni teoretycy, a to oznacza, iż ludzie są zdolni do samodzielnego rozwiązywania dylematów społecznych. Najlepszą drogą do tego celu jest instytucjonalny *craftsmanship* biorący pod uwagę złożoność i różnorodność natury ludzkiej funkcjonującej w ramach szerszych, złożonych i różnorodnych systemów. Wniosek ten przyjmujący postać założenia epistemologicznego był z jednej strony wynikiem prowadzonych badań empirycznych nad różnymi typami dóbr i usług realizowanych w konkretnych systemach ekologicznych, społeczno-kulturowych i ekonomiczno-politycznych, z drugiej zaś rezultatem refleksji nad mnogością teorii w naukach społecznych i specyfiką teoretyczną poszczególnych dyscyplin cechujących się wieloparadygmatycznością.

W procesach analitycznych modyfikacji różnych koncepcji będących w znacznym stopniu efektem prowadzenia badań empirycznych (laboratoryjnych i terenowych) Lin Ostrom wypracowywała swoją ogólną wielopoziomową teorię instytucjonalną związaną z jej wizją świata społecznego. Argumentowała, iż poszczególne teorie są zbyt jednostronne i ubogie, aby uchwycić złożoność problemów, przed którymi stają istoty ludzkie. Trzeba podkreślić, iż Lin drogą krytycznej analizy istniejących teorii (klasycznych i współczesnych) dokonuje twórczej i produktywnej interdyscyplinarnej syntezy, wyróżniając trzy podstawowe aspekty podejścia teoretyczno-analitycznego, które różnią się poziomem ogólności¹⁴.

Poziom pierwszy (metateoretyczny) tworzą szerokie ramy poznawcze (*frameworks*) Institutional Analysis and Development (IAD). Instytucjonalna analiza rozwoju jest zarazem płaszczyzną integracji różnych teorii nauk społecznych, zróżnicowanych metod badawczych oraz znacznej liczby terenowych badań empirycznych (metoda *case study*), eksperymentów laboratoryjnych i terenowych realizowanych

¹⁴ omówienie osiągnięć Elinor Ostrom jako przedstawicielki II generacji teorii zbiorowego działania: Chmielewski P. 2011. *Homo agens. Instytucjonalizm w naukach społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Poltext. Natomiast rekonstrukcja jej poglądów w kwestii CPR-ów wraz z graficznymi modelami Autorki: Chmielewski, P. 2012. „Podejście do problemów dobra wspólnego w perspektywie nowego instytucjonalizmu. Na przykładzie zarządzania wspólnymi zasobami przez społeczności lokalne”, w: *Nowe rzeczywistości społeczne nowe teorie socjologiczne. Dyskusje i interpretacje*. Gdula, M., A. Grzymała-Kazłowska, R. Włoch (red.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, s. 67-110.

na całym świecie, poświęconych systemom wspólnych zasobów i związanych z tym międzynarodowych porównań. Owe metody badawcze i stosowane innowacyjne strategie skłaniają do przemyślenia różnych teorii. Wykorzystując bogactwo metod badawczych oraz wiążąc metodologię z teoriami, można uzyskać i wzbogacić wiedzę o zarządzaniu wspólnymi zasobami naturalnymi. IAD to działania poznawcze ukazujące ścisły związek między empirią i teorią. Badania zasobów w ramach IAD ułatwiają analizę i diagnozę efektywności reguł instytucjonalnych, co pozwala na rekomendację wprowadzenia instytucjonalnych zmian o charakterze reformatorskim. Ważnym elementem w tym procesie są teorie wyjaśniające różne aspekty człowieka i świata, w którym żyje, rozwiązując stając przed nim problemy.

Teorie wbudowane w ramy IAD tworzą drugi, krytyczny poziom teoretyczno-analityczny. O ile empiria odpowiada, jak jest, to teorie, jako składniki IAD, odpowiadają za wyjaśnienia stosownych problemów badawczych – dlatego tak właśnie jest. Kilka teorii jest tu szczególnie użytecznych. Najczęściej Ostrom korzysta z teorii gier, teorii kosztów transakcyjnych, teorii wyboru społecznego, teorii dóbr publicznych oraz będącej w procesie tworzenia teorii wspólnych zasobów.

Poziom trzeci to upraszczające modele indywidualnych i społecznych zjawisk, które jako uproszczenia teorii prezentują założenia dotyczące ograniczonego zespołu (układu) zmiennych i parametrów. Do konstrukcji modeli wykorzystywana jest logika, matematyka, teoria gier, eksperymenty, symulacje. W konstruowaniu modeli indywidualnego działania użyteczne są: teoria wyboru racjonalnego, teoria ograniczonej racjonalności i teoria zachowania kierowanego normami społecznymi. Szczególnie istotne dla teorii zbiorowego działania są różne modele człowieka mającego? swoje mocne i słabe strony. Ujawniają się one w różnych kontekstach i sytuacjach decyzyjnych¹⁵.

Puła wspólnych zasobów – common-pool resources.

Ramy analizy instytucjonalnej IAD zostają wykorzystane do badań nad pulą wspólnych zasobów naturalnych, czy mówiąc inaczej – wyjaśniania problemów zbiorowego działania w ramach ekologiczno-społecznych systemów oraz wyników tych

¹⁵ Nietrudno zauważyć, iż dokonując powyższych modyfikacji Lin odwoływała się jak zwykle do dorobku noblistów w ekonomii. Dodajmy, iż w jej tekstach często występują także odwołania do prac takich laureatów Nagrody Nobla jak Kenneth Arrow (nagrodzony w 1972 r.), podnoszący jako jeden z pierwszych rolę zaufania w działaniach organizacji czy nowi instytucjoniści w ekonomii – Douglass North (nagrodzony w 1993 r.) czy Ronald Coase (nagrodzony w 1991 r.) i Oliver Williamson nagrodzony wspólnie z Lin. Ostrom odwołuje się także do prac J. Harsanyi'ego i J. Nasha nagrodzonych razem z R. Seltenem za wkład do teorii gier. Można żartobliwie stwierdzić, iż Nagroda Nobla przyznana Elinor Ostrom potwierdza trafność stwierdzeń socjologii potocznej, której elementami są m.in. przysłowia. W tym wypadku chodzi o powiedzenie: „Kto z kim przestaje, takim się staje!”

działań w postaci skutków dla trwałego funkcjonowania i odnawiania tych zasobów lub ich wyniszczenia.

Dobra wspólne, dokładniej pulę wspólnych zasobów (CPR), jako typ dóbr ekonomicznych cechuje ich wspólne, grupowe posiadanie, lecz indywidualne ich użytkowanie (konsumpcja) oraz związana z tym wysoka ujmowalność wspólnych zasobów przy równoczesnym trudnym wyłączeniu innych z użytkowania danego dobra. CPR-y to własność grupowa, z której korzystają indywidualni członkowie danej grupy. Własność grupową określa z kolei co najmniej pięć konkretnych praw własności (dostępu, eksploatacji, zarządzania, wyłączenia innych z użytkowania i przeniesienia uprawnień). Ponadto aby odnosić długofalowe korzyści, użytkownicy dóbr muszą przestrzegać różnego rodzaju reguł instytucjonalnych zabezpieczających ludzi przed społecznymi dylematami (*rules-in-use*). CPR-y zawsze stanowią podsystemy większych systemów społeczno-ekonomicznych.

Lin badając różne pulę wspólnych zasobów naturalnych (lasy, pastwiska, wody gruntowe, systemy irygacyjne, przybrzeżne tereny połowu ryb, migrująca zwierzyna itp.), uporządkowała (wraz z kolegami) terminologię i wyjaśniła szereg nieporozumień związanych z tymi zasobami¹⁶. Wskazywała, iż są one częścią złożonych ekosystemów. Przede wszystkim zaś ogólny termin wspólne zasoby (*commons*) może określać różne ich typy, zróżnicowane ze względu na: (a) wielkość grup społecznych korzystających z danego dobra, (b) różny poziom organizacji życia społecznego – od poziomu wspólnoty lokalnej (ogródek jordanowski) do poziomu międzynarodowego (ryby w morzach i oceanach) czy globalnego (atmosfera, Internet). Wspólne dobra mogą mieć określone granice (ogrodzenia), mogą mieć charakter transgraniczny (rzeeki wraz z rybami, Internet) czy mogą nie mieć wyraźnie określonych granic (wiedza).

Wiele nieporozumień związanych ze wspólnymi dobrami wynikało z braku różniczenia między wspólnymi zasobami jako systemami zasobów a dobrami wspólnymi określanymi na podstawie praw własności. Lin Ostrom brała udział w uporządkowaniu terminologii pojęć, takich jak wspólne dobra, wspólna własność, zasoby wspólnej własności (*common-property resources*) czy systemy wspólnych zasobów tworzące wspólną pulę zasobów (*common-pool resources*). W języku instytucjonalnym oznaczało to, że zasoby naturalne nie wiążą się trwale z jedną instytucjonalną formą zarządzania, która jest związana z pewnymi typami praw własności. Lasy czy pastwiska mogą być zarządzane i kontrolowane jako własność prywatna, własność państwowa, jako system wspólnej własności zasobów (CPR) czy wreszcie zasoby o wolnym do nich dostępie. W przypadku tych ostatnich nie istnieją żadne prawa

¹⁶ Należy podkreślić, iż zainteresowania Elinor Ostrom nie ograniczały się wyłącznie do zasobów naturalnych. Pojmowała także, wraz ze swymi uczniami, problemy tworzonych przez ludzi nowych wspólnych zasobów (*new commons*) i związanych z tymi dobrami dylematów. Hess, Ch. and E. Ostrom. 2007. *Understanding Knowledge as a Commons. From Theory to Practice*. Cambridge, Massachusetts - London, England: The MIT Press.

własności, bowiem nie zostały one określone. Łaciński termin *res nullius* dobrze oddaje ich istotę. W tym przypadku szczególnie ważnym jest problem wypracowania reguł instytucjonalnych zapewniających ich odnawianie się.

Stosując do badania CPR-ów ramy IAD i analizując sytuację działania uczestników i właścicieli zasobów, które podlegają wpływowi złożonych zmiennych zewnętrznych (warunki materialne, społeczno-kulturowe cechy wspólnoty i reguły instytucjonalne), Ostrom formułuje szereg wniosków na temat roli instytucji zapewniających trwałe funkcjonowanie CPR-ów. Przesądzają one o charakterze interakcji uczestników i uzyskiwanych efektach, przez co umożliwiają stosowanie kryteriów oceniających rolę istniejących interakcji i ich rezultatów, a pośrednio ewaluacji sytuacji działania oraz roli zmiennych zewnętrznych. W ten sposób teoria i empiria zostają powiązane z praktyką społeczną poprzez formułowanie twierdzeń normatywnych (tworzonych przez badaczy dla polityków i administracji), zaświadczać o produktywnej roli procesów integracji w naukach społecznych. Dzięki tym procesom w pełniejszy sposób wyjaśniamy problemy zbiorowego działania, unikając tym samym jednostronnych, acz ponętnych – z różnych względów – wyjaśnień.

Swoje stanowisko Lin określa mianem II generacji teorii zbiorowego działania, teorii ugruntowanej empirycznie, w ramach której niezwykle istotne są procesy komunikacji, informacji i kultury uczestników sytuacji działania. Są one niezwykle ważne ze względu na takie zmienne jak reputacja jednostek, wzajemność i zaufanie, które określają i wywierają wpływ na poziomy kooperacji oraz zależne od nich wspólne korzyści. Na przykład z badań terenowych oraz eksperymentów laboratoryjnych wynika, że nieznaną się jednostki będą działały na rzecz nadmiernej, rabunkowej eksploatacji (*overharvesting*), groźnej dla zasobów i dobra wspólnego. Natomiast wymiana informacji (różnego charakteru), komunikacji bezpośredniej między jednostkami (*face-to-face*) na temat działań i strategii osiągnięcia wspólnie jak najlepszych wyników, a nawet zwykła „gadka-szmatka” (*cheap-talk*) między jednostkami działa na rzecz tworzenia porozumień i norm na poziomie mikro-sytuacyjnym, które przyczyniając się do współpracy redukują możliwości powstawania dylematów społecznych. Dlatego w pracach Ostrom ważną rolę odgrywają różne formy kapitału społecznego (zachowania, na których można polegać, sieci oraz instytucje) działające na rzecz zaufania budowanego w sferze działań zbiorowych¹⁷.

Jako czołowa przedstawicielka nowego instytucjonalizmu i badaczka CPR-ów, pamiętając o złożoności i różnorodności świata człowieka, Lin skupiała swą uwagę na problemach różnorodnych instytucji w systemach społecznych, podkreślając, iż instytucje nie są jedynym, a nawet nie zawsze najważniejszym czynnikiem wpływa-

¹⁷ Ostrom, E. and K. Ahn (ed.). 2003. *Foundations of Social Capital*. Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: An Elgar Reference Collection.

jącym na strukturę sytuacji działania. Wyjaśniając istotę różnych działających reguł oraz problemy ich powstawania i działania, Lin Ostrom interesowała się warunkami sprzyjającymi budowaniu sprawnych, silnych, elastycznych i długofalowo efektywnych instytucji i układów instytucjonalnych oraz przyczynami instytucjonalnych porażek. W szczególności analizowała kwestie projektowania instytucji, wprowadzania ich w życie (*enforcement*), monitorowania przestrzegania reguł i stosowania w tym celu różnych sankcji.

W pracach Lin Ostrom znajdujemy: (a) bogato udokumentowane zasady określające wspólne cechy długotrwałych instytucji CPR, (b) zestawy czynników wpływających i działających na rzecz elastycznej adaptacji i rozwoju efektywnych reguł instytucjonalnych, (c) stwierdzenia odnoszące się do powstawania samoorganizujących się i samorządnych terenowych układów instytucjonalnych, (d) rodzajów i konfiguracji reguł CPR-ów oraz (e) najważniejszych czynników zagrażających istnieniu CPR-ów, czynników które sprzyjają ich nadmiernej eksploatacji, konfliktom i zniszczeniu.

Wszystkie modyfikacje teoretyczne i nowe stwierdzenia związane z badaniami CPR-ów stanowiły wzbogacenie podstawowych ram teoretycznych zawartych w *Governing the Commons*. Elinor Ostrom była świadoma trudności i niespodzianek, na jakie napotykają uczeni w wyjaśnianiu złożoności współczesnego świata i podejmowaniu reform w sferze działań i decyzji wywierających wpływ na stan spraw społecznych. Pierwszym warunkiem realizacji użytecznych badań nad rozwiązywaniem Popperowskich problemów społecznych jest interdyscyplinarne podejście do problemów badawczych będących operacjonalizacją tych pierwszych. Interdyscyplinarność oznacza branie pod uwagę różnego rodzaju zmiennych charakteryzujących porządek społeczny w różnych teoriach, a nie ograniczanie się tylko do porządku politycznego (*polity*) czy ekonomicznego (*economics*). Aspekt normatywny teorii, gdy idzie o podejmowanie decyzji (*politics*), kładł w ujęciu Ostrom nacisk na konkretne efekty, jakie niosły ze sobą te decyzje (*policy*). Dlatego w zależności od poziomu analiz instytucjonalnych należy mówić o procesach rządzenia na poziomie państwa (*government*) czy zarządzania na poziomie firmy lub organizacji publicznej (*management*) czy innej zorganizowanej w określonym celu grupy (*governing*), które w formie budowanych porozumień między uczestnikami tworzy zjawisko rządzenia (*governance*). Elinor Ostrom była przekonana, że takie interdyscyplinarne podejście wymaga ciągłych procesów aktualizacji wiążących teorie, badania empiryczne i praktykę społeczną.

Bibliografia

- Hardin, G. 1968. *The Tragedy of the Commons*. „Science” 162: s. 1243-1248.
- Olson, M. 1965. *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge-Massachusetts, London, England: Harvard University Press.
- Ostrom, E. 1986. *A Method of Institutional Analysis*. W: „Guidance, Control, and Evaluation in Public Sector. The Bielefeld Interdisciplinary Project”. Kaufman, F-X., Majone, G., Ostrom, V. with assistance of Wirth, W. (eds.). Berlin, New York: Walter de Gruyter, s. 459-478.
- Ostrom, E. 1986a. *Multiorganizational Arrangements and Coordination: An Application of Institutional Analysis*. W: „Guidance, Control, and Evaluation in Public Sector. The Bielefeld Interdisciplinary Project”, Kaufman, F-X., Majone, G., Ostrom, V. with assistance of Wirth, W. (eds.). Berlin, New York: Walter de Gruyter, s. 495-519.
- Ostrom, E. 1986b. *An Agenda for the Study of Institutions*. „Public Choice” 48: s. 3-25.
- Ostrom, E. 1990. *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, E. 1993. *Institutional Arrangements and the Commons Dilemma*. W: „Rethinking Institutional Analysis and Development. Issues, Alternatives, and Choices”, Ostrom, V., Feeney, D., Picht, H. (eds.). San Francisco, California: ICS Press, s. 101-140.
- Ostrom, E. 1998. *A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action. Presidential Address, American Political Science Association, 1997*. „American Political Science Review” 92 (No. 1): s. 1-22.
- Ostrom, E. 1999. *Coping with Tragedies of the Commons*. „Annual Review of Political Science”, 2: s. 493-535.
- Ostrom, E. 2005. *Understanding Institutional Diversity*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Ostrom, E. 2007. *A Diagnostic Approach for Going beyond Panaceas*. „Proceedings of the National Academy of Sciences” 104 (No 39): s. 15181-15187.
- Ostrom E., J. Walker, and R. Gardner. 1992. *Covenants with and without a Sword: Self-Governance is Possible*. „American Political Science Review” Vol. 86 (No. 2): s. 404-417.
- Ostrom, E., L. Schroeder, S. Wynne. 1993. *Institutional Incentives and Sustainable Development. Infrastructure Policies in Perspective*. Boulder: Westview Press.
- Ostrom, E., R. Gardner and J. Walker. 1994. *Rules, Games, and Common-Pool Resources*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Ostrom, E. and J. Walker. 1997. *Neither Markets nor States: Linking Transformation Processes in Collective Action Arenas*. W: „Perspectives on Public Choice. A Handbook”, Mueller, D. (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, s. 35-72.
- Ostrom, E. and Harini, N. 2006. *Insights on Linking Forests, Trees, and People from the Air, on the Ground, and in the Laboratory*. „Proceedings of the National Academy of Sciences” 103 (No 51): s. 19224-192231.
- Poteete, A., M. Janssen, E. Ostrom. 2010. *Working Together. Collective Action, the Commons, and Multiple Methods in Practice*. Princeton: Princeton University Press.